

O MALÍŘSKÉ VÝZDOBĚ ROMÁNSKÉHO KOSTELA V DOLNÍCH CHABRECH

Jiří Josefík

Mezi obcemi, které byly dnem 1. ledna 1968 připojeny k hlavnímu městu Praze, je i stará lokalita Dolní Chabry. V odborné literatuře je známa svým dochovaným kostelem sv. Jana Křtitele, který patří k nejstarším památkám stavitelství v naší zemi. Proto se k němu záhy upřela i pozornost pracovníků pražské památkové péče, kteří tu v nejkratším možném čase provedli odborný průzkum. Ten byl zahájen na jaře roku 1973 a trval až do července roku příštího.

Vznik románského kostela v Dolních Chabrech klade odborná literatura do druhé poloviny 12. století (Antonín Podlaha, Ferdinand J. Lehner, Václav Mencl) nebo do počátku 13. století (Antonín Matějček, Jakub Pavel, Jiří Mašín). Archeologický průzkum však ukázal, že nejde o původní stavbu, neboť asi 50 cm pod podlahou se objevily základy dřívější stavby s podkovovitou apsidou. V základech se objevilo i klasové zdivo. A posléze byly objeveny základy ještě starší rotundy, která pozdějším stavbám ustoupila.

První záznamy o existenci obce Chabry známe z archívu Strahovského kláštera k rokům 1196 a 1273. Cituje je i K. Dvořák ve své kronikářské práci „Chabry–Čimice“ z roku 1948. Za celou dobu svého trvání prošel místní kostel sv. Jana Křtitele mnohými změnami způsobenými časem, válkami, požárem a stavebními úpravami. Výmluvným svědectvím toho je postupné narůstání vrstev omítek, maleb a bílení, jak bylo během průzkumu zjištěno. Zachycuje jednotlivé vrstvy omítek, vápenných nátěrů, maleb i přemaleb a povrchových nečistot od holého zdiva až po poslední dnešní vrstvu. Rozbor vrstev umožnil jejich přibližné datování v souvislosti s jednotlivými daty, zjištěnými v archívních záznamech i s nálezy v kostele samém. Netřeba zdůrazňovat, že bylo použito i mikroskopických výbrusů průřezu vrstev, aby se zjistila jejich správná časová následnost. (Viz kresba na str. 116.)

Po zpracování nálezů bylo možno je rozdělit do pěti částí, z nichž v každé je základní omítka s řadou nátěrů, někdy i zdobených. V nejspodnější skupině vrstev je nejstarší omítka s románskou malbou, v dalších tvoří základ omítka svou technologií vždy jasně odlišitelná od předchozích. Z toho lze soudit, že v dotyčných časových úsecích docházelo k jakýmsi generálním opravám celé stavby.

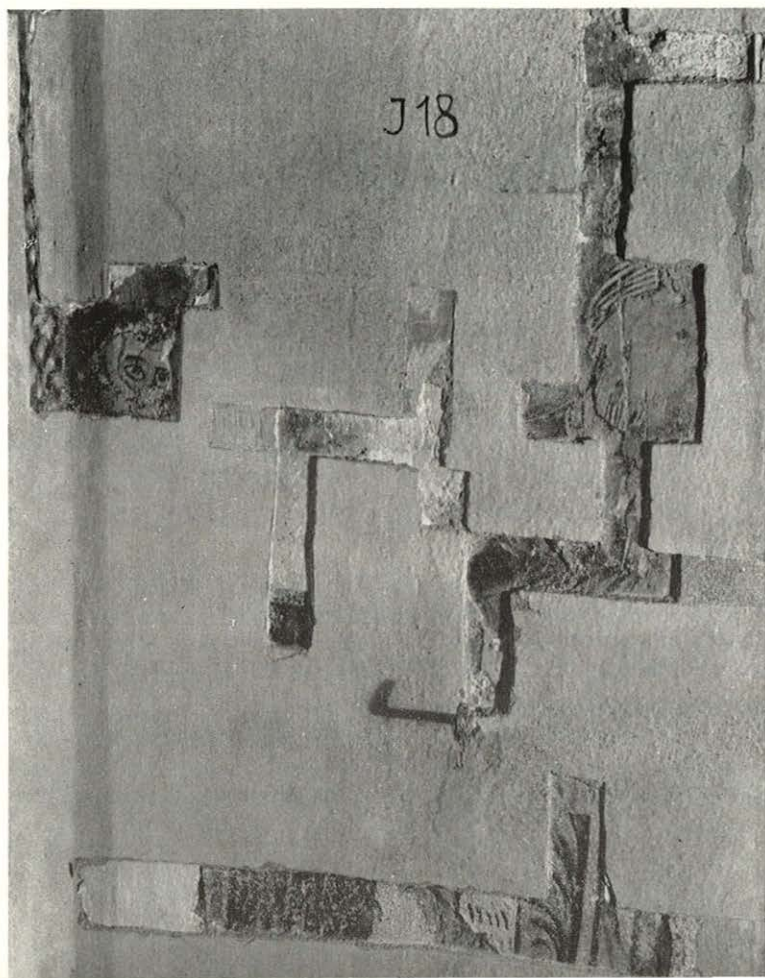
Z archívních dat, kronikářských záznamů a z nálezů v kostele lze uvést tyto důležité údaje:

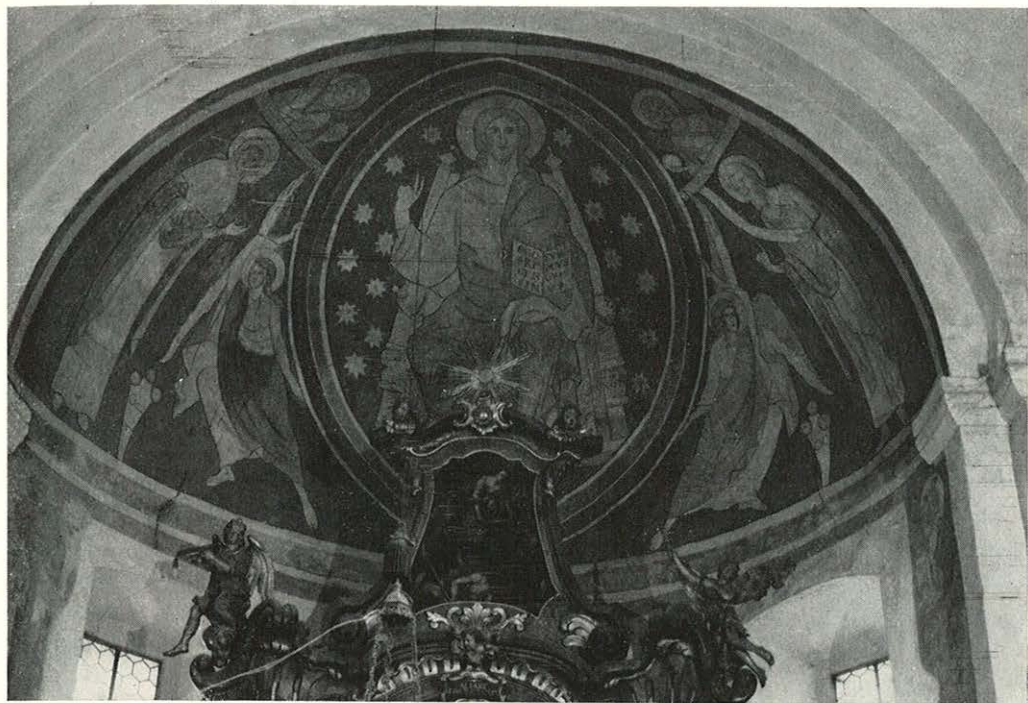
Za husitských válek došlo k vypálení kostela i s farou; teprve po skončení bojů

došlo k obnově. O tom svědčí kámen v podkroví stavby s kamenickými značkami a datováním A. D. 1439. Na protilehlé zdi se našla štuková korunka slohově odpovídající téže době.

K dalšímu zpusťování kostela došlo koncem třicátých let 17. století za švédského vpádu Bannerova. Kostel pak zůstal pustý až do roku 1651. V archívu pražského arcibiskupství lze číst zápis z 15. prosince 1667: „Úředníci záduší sv. Jindřicha v Praze podávají zprávu úřadu novoměstskému o chaberském kostele. Urození a stateční vladkové, též slovutní a mnohovzácné poctivosti V. R. páni laskavě přízniví..., že jsme bez prodlení rychtáře chaberského spolu s jedním konšelem dadouce před sebe předvolati, examinírovali, kteřížto jsa vši případnosti vědomi na naše otázky toto seznání učinili. Že tento kostelík, který v Dolejších Chabrech leží, od Panýra (Banner) do 1651 léta pustý byl a pod vrchností libeňskou zůstával. Potom pak ujmouce se toho celá osada Dolejších i Hořejších Chaberských tři kostelníci jsou zvoleni, a co tak na rolích zádušních z božího požehnání obilí vzrostlo, to zpeněžili, k čemuž také dva sousedé ze vsi

Románská malba na zdi vedle vchodu na jižní straně kostela (snímek J. Josefík)

Románská malba na klenbě kněžiště před restaurováním (snímek J. Josefík)

Ďáblie pomoci svou konkurírovali... Když správce duchovní k službám božím tam přisluhuje, pořádku dva sousedé jej stravují a k obyčejnému obědu 1 kopa míšeň. z důchodu zádušního se jemu přidává.“

K barokním úpravám došlo v polovině 18. století, jak svědčí votivní nápis na rubu mariánského obrazu z iluzivního barokního oltáře. Obraz je datován 2. února 1749. Průzkum ukázal, že byl do oltáře nově instalován. Nápis na rubu obrazu Panny Marie zní:

P. P. Joseff Gamspeger z Gam: ...penffelzu Geho Myl czis: Kral Rada a radní kral : Stáho Mnest : Prazk : Prwni wladatel Hospodars tež Strahovského rzadu Por... y Mosteckeho tež Heytman nad ged... Nowem Mnieste gest tento obraz k czti a chwale bozky wenowal leth Panie 1749 dne 2. Feb.

Na půdě kostela se roku 1808 zvěčnili do omítky tři „zedníky“, kteří na opravě pracovali.

Koncem 19. a začátkem 20. století došlo k důkladné opravě kostela, při které stavbyvedoucí ing. J. Hoffmann objevil roku 1905 na klenbě a na stěnách apsidy románskou malbu s postavami apoštolů. Co se jinde dochovalo jen v konturách, zde se objevilo v plné barevné kráse (Lehner). Jde o malbu, jejíž část vidíme na klenbě dosud, i když znešvařenou přemalbou z počátku tohoto století; další postavy byly méně znatelné, proto bylo rozhodnuto je zabílit. Generální opravu kostela uzavřela

Pravděpodobně gotická malba apoštola na zdi kněžiště (snímek J. Josefík)

obnova rokokového hlavního oltáře roku 1912 (opravoval Kostečka). Tuto situaci z pohledu očitého svědka osvětluje K. Dvořák:

„...důkladná oprava kostela, při které bylo shledáno po odstranění vápenného povlaku na kopuli, že tam pronikají barevné postavy. Vedoucí inženýr ihned opatrně dřevěným kladívkem vápno odstraňoval, a když pak celou plochu omyl vodou, objevil se mu krásný nepoškozený obraz, který přivolání znalci vysoko hodnotí.“

F. J. Lehner připomíná, že „co se ve Vratislavově kostelíku v Praze na Hradě zachovalo jen částečně, spatřujeme tu celistvě nejen v konturách, ale i v barvách.

Touto původní úplností kresby a malby jest koncha v Dolních Chabrech jedním z nejdůležitějších památníků v dějinách českého malířství románské doby.“

K. Dvořák pak doplňuje: „Na pravoúhlých výstupcích vítězného oblouku obíhá na obou stranách románská římsa. Tento pás odděluje konchu od kolmé stěny kruhové apsidy, kde stály postavy dvanácti apoštolů v životní velikosti. Objevení tři apoštolové zachovali se skoro úplně, druzí jen tu a tam se slabě rýsovali a byli znovu barvou zakryti.“

Konečně roku 1938 po dlouhých přípravách odhodlal se patron Magistrát pražský omítku z celého kostela zvenčí odstranit a pak teprve až na probouraná okna bylo vidět stavbu kostela v celé její kráse. Jen zadní část kostelního zdiva asi 3 m nad zemí je opukové zdivo běžné, zednické, možná, že je později znovu stavěné.

Původní románský kostel měl v místě dnešního okna vchod na emporu, k němuž asi vedla dřevěná lávka. Ta shořela a opálila opuku na vnějším líci stěny. Vchod byl asi užší a vyšší než dnešní okno, které se přízdívkami a úpravami dostalo mírně z osy kostela. Tupý románský štít byl při opravě po husitských válkách přizdřen do strmého úhlu a krov zvýšen. V 17. století vznikl západní vchod, okno upraveno a celý kostel opatřen novou omítkou. Později zakryl okno obraz, malovaný na plechu; po něm se v omítce zachovaly skoby a rezavé skvrny. K novému omítnutí štítu došlo pak až v roce 1938.

Původní vchod do přízemí byl na jižní straně kostela; jeho úroveň byla asi o 50 až 60 cm níže. Ostění vchodu ze dvou velkých monolitů má v úrovni venkovního zdiva nepravidelnou bosáž. Dva ústupky po stranách jsou nad vchodem zaklenuty. Výplň klenby z červeného pískovce je spojena původní hlazenou spárou.

Před vchodem je ploše zaklenutá přístavba se zděnými sedadly po stranách. Na vnější straně portálu byla zjištěna výzdoba odpovídající zbytkům renesančních maleb zevně i uvnitř kostela. Jde o typické barvy žlutou, červenou, černou a bílou, připomínající spíš lidový ráz výzdoby. Vnější přístavba před portálem je vlastně tzv. předsíň pro úvod šestinedělek, jaké se u nás v lidové architektuře stavěly od 16. století. Vznikla asi současně se stavbou sakristie.

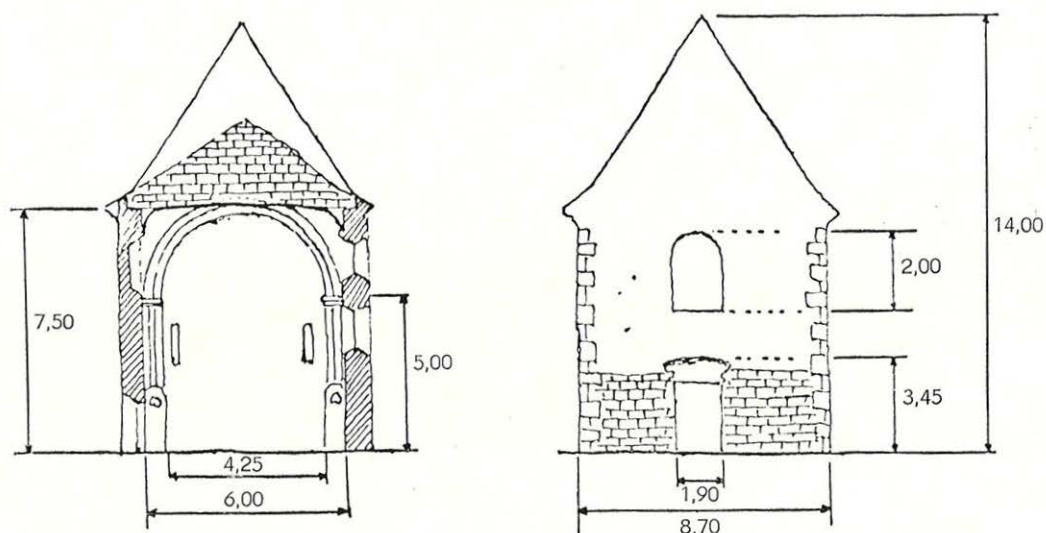
Ze zjištěných západek (otvorů) je nejdůležitější otvor ve zdivu pro původní románskou závoru (asi 1 m od země), v němž kdysi byly umístěny dveře uvnitř kostela. V klenbě portálu se na vnitřní straně zachovala omítka s vápenným nátěrem a rozmytou červenavou barvou na povrchu dosti začernalou, což je následek požáru. Uvnitř nad klenbou portálu bývala freska představující hlavu sv. Jana Křtitele; její zbytek je zachován. Je to fragment barokní malby, která svým charakterem přesně odpovídá malbě iluzivního oltáře na severní vnitřní straně. V roce 1905 byla malba zabílena.

Apsida kostela ustupuje třemi pilastry s jednoduchými hlavicemi, dále zkosenými. Malby v klenbě, objevené roku 1905, byly několikrát přemalovány, takže ztratily původní barevnost; pouze kompozice zůstala zachována. Různá poškození, jako puchýře, praskliny apod., ohrožují jejich trvanlivost a dále snižují jejich uměleckou hodnotu.

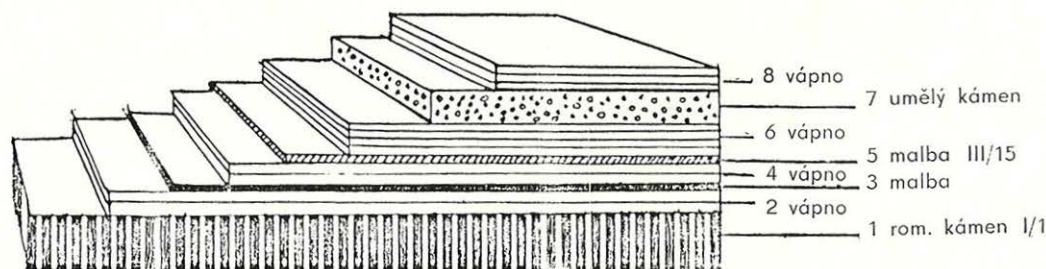
Již jsme uvedli, že pás pod klenbou původně představoval průvod dvanácti apoštolů, ale jen dvě postavy a fragment třetí hlavy unikly zabílení na počátku tohoto století. Sondy zjistily jejich existenci ve fragmentech po celé dolní části stěn apsidy. Také na zazděném středním okně se našly zbytky románských maleb stejně jako na vítězném oblouku a v trojúhelníkových rozích vedle něho.

Románská malba na vítězném oblouku průběžně přechází přes výstupky na jižní stěnu loď. Podobná situace je i na severní stěně, přičemž románské malby zasahují až po dnešní úroveň podlahy kostela. Na jižní straně románská malba brzy končí pod vápenným nátěrem, na němž je malba zřejmě poškozena stékáním dešťové vody po stěnách. V jednom místě se stýká pět různých omítek z postupných oprav kostela (románská s malbou, gotická s poškozenou malbou, renesanční s několika nátěry a ornamentální výzdobou, barokní, a posléze šedá z poslední opravy).

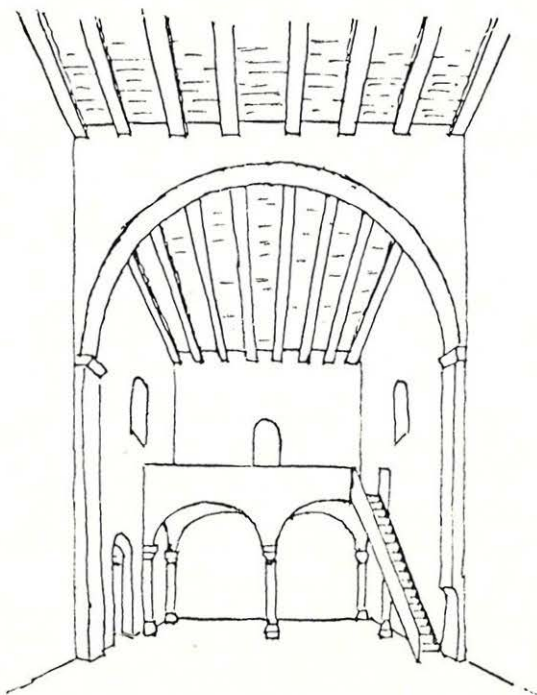
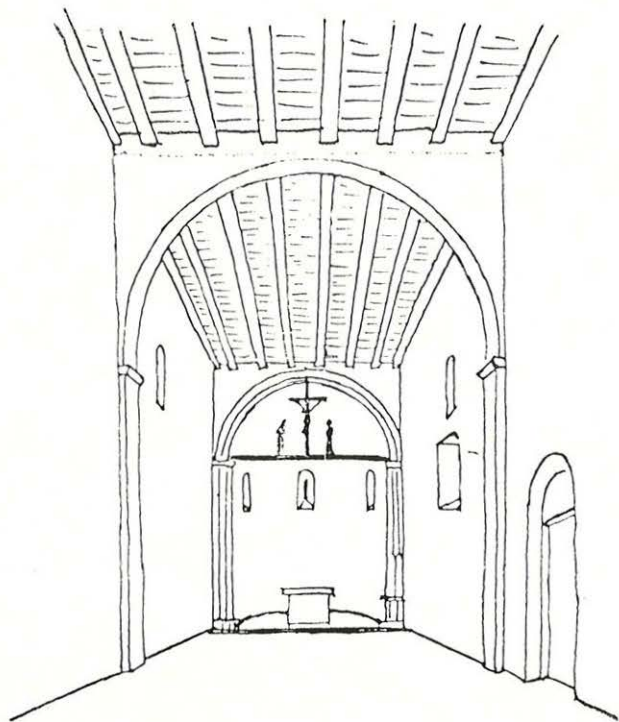
Od apsidy k západu postupoval široký pás románských maleb i na severní stěně kostelní lodi. Okolo vchodu do sakristie jsou malé zbytky gotické, renesanční i barokní výmalby; bude však sotva možné je zachránit. Mohou tedy posloužit jen jako další

Naznačení původního románského štítu
Zachované románské zdivo na západní části
Schéma vrstev na jižním portálu (kreby J. Josefík)

Rekonstrukce interiéru
kostela v románské době
(kresba J. Josefík)

důkaz dávné výzdoby kostela. Mezi pilastrem na severní stěně a kruchtou je barokní iluzivní oltář s obrazem Panny Marie s andělíčky, malovaný olejem na plátně. Vlastní oltář je čistá freska s rytou kresbou, přemalovaná, silně zčernalá a zašpiněná. Avšak i zde jdou staré omítky se stopami maleb až po dnešní podlahu.

Na západní straně kostela stojí kručhta, postavená v baroku. Sonda ve zdivu tu prokázala, že původní románská kručhta (empora) byla asi stejně vysoká a podepřená pilíři, jejichž patky objevili archeologové pod podlahou kostelní zdi. Schodiště na kručhtu vedlo asi v místech dnešního iluzivního oltáře.

V podkroví kostela byly objeveny různé nápisy datující některé opravy. Trámový strop v podstatě pochází z doby gotické, kdy byly štíty kostela zvýšeny. V baroku byl krov přestavěn a strop snížen, opatřen rákosem a fabióny a omítnut. Původní románský kostel byl o něco vyšší a trámy byly položeny po celé délce kostelní lodi. Tak asi strop zůstal do doby renesanční, jak svědčí zbytky omítky se stopami renesanční výmalby nad dnešním stropem. Lze předpokládat, že zbytky renesanční a snad i starší výmalby jsou i v prostoru za dnešním fabiónem, hlavně v přední části kostela.

Závěrem lze shrnout, že vodítkem pro datování románských maleb k roku 1180 byly především malby v apsidě, objevené roku 1905. Průzkum je zjistil i na jižní a severní stěně lodi v návaznosti na apsidu a dále na vítězném oblouku i na pilastrech uprostřed kostela. Z porovnání nalezených zbytků vyplývá, že již v románské době byl kostel dvakrát vymalován; malby na jižní stěně jsou starší a figury postav menší nežli v apsidě. Z toho ovšem plyne nutnost revidovat dosavadní datování kostela jako celku. Jde zřejmě o lokalitu velmi starou, která má prvořadý kulturně historický význam. Je totiž již čtvrtou sakrální stavbou na témže místě – předcházeli románský kostelík menších rozměrů, před ním románská stavba s klasovým zdivem a jako nejstarší rotunda značných rozměrů. Již v prvních dobách existence byla dnešní stavba malířsky vyzdobena umělci nikoli podřadnými, a to dvakrát. Proto je třeba současná zjištění zhodnotit a výzdobu kostela zachovat a obnovit jako historický doklad, i když jde jen o malby fragmentární.

Literatura

- Dvořák, K., Chabry-Čimice a jejich minulost, 1948.
 Friedl, A., *Magister Theodoricus. Artia*, Praha 1956, s. 37 ad.
 Lehner, F. J., *Dějiny národa českého – I/3*, Praha, s. 269.
 Mašín, J., *Románská nástěnná malba v Čechách a na Moravě*, Praha 1954, s. 47.
 Matějček, A., *Dějiny výtvarného umění v Československu*, Praha 1935, s. 19.
 Pavel, J., *Dějiny našeho umění*, Praha 1947, s. 48.
 Podlaha, A., *Posvátná místa království českého, I/1*, Praha 1907, s. 288.